

crkva u svijetu

POGLEDI

SVEĆENICI I VREMENITA DOBRA POVIJESNI PREGLED

Pero Pranjić

1. Praksa u prvim kršćanskim vremenima

Uz veliki žar prvih kršćanskih zajednica, da se vjera proširi i da budu svi evangelizirani, postojali su i određeni materijalni problemi: trebalo je osigurati sredstva za egzistenciju propovjednika, a pomagati siromahe, jer je to najbolja praktična propovijed. Ubrzo je trebalo podizati i posebne objekte za okupljanje jer su privatne kuće postale male i neprikladne, pogotovo za veće sastanke zajednice. No i sredina i način života ljudi ostavili su svoje tragove s obzirom na vrednovanje vremenitih dobara. Naime, što se u povijesti išlo dalje na kršćanstvo su na svoj način utjecale, osim evanđeoskoga duha, ekonomija i narodna kultura.¹

Ispočetka se dobro vodilo računa o putujućim propovjednicama: da im se osigura i smještaj i opskrba. U njima se na određen način prepoznalo Gospodina. No ipak su kršćani bili vrlo oprezni, jer je bilo mnogo samozvanih učitelja. A kao znak raspoznavanja bila je lozinka, zapisana već u *Nauci Dvanaest apostola*: »Ako pase srebro, lažni je prorok.«² Ipak su posebno povjerenje pokazivali prema biskupu, što nam je jasno zapisano: »Ljubite biskupa kao oca... Prinosite plodove i djela ruku svo-

•

¹ »Rimski duh, sjevernjački duh i židovski duh recipročno su utjecali, eventualno se i nadopunjali, ili su sačuvali svoju organizacijsku autonomiju« E. Collagiovanni, *L'aspetto giuridico-sociologico nella trasformazione del beneficio feudale all'ufficio ecclesiastico ed sociale*, Monitor Ecclesiasticus, 96, 1977, 393-4).

² *Doctrina duodecim apostolorum*, izd. Funk I, str. 165, br. 6.

jih da bi primili blagoslov, vaše desetine i prvine i ono probrano više i darove mu dajte. To će koristiti njemu i onima koji su u oskudici».³

Skromnim načinom života, a velikom darežljivošću oduševljenih članova kršćanska zajednica je postajala sve bogatija te su kupovali polja i gradili prostrane zgrade. No ubrzo su počeli prigovori i sumnjičenja te prve optužbe protiv kršćana, a onda i progoni. Zanimljiva je doduše prva reakcije cara S. Severa, kad su mu tužili kršćane da naveliko preko Tibera grade: »Bolje je da se tamo na bilo koji način slavi Bog, nego da se to dadne pijancima.«⁴ No ovakva reakcija je bila iznimka, jer kroz žestoke progone vrlo često je oduzimana imovina kako zajednice tako za poseban način svećenika, odnosno đakona. Poznata je jedna zgoda iz života sv. Ciprijana i jedna druga o sv. đakonu Lovri. Kada su zaprijetili Ciprijanu da će biti zatvoren, a već su se neki njegovi prijatelji nalazili u tamnici, on je progonitelje predusreo: sve je na brzinu rasprodao i novac potajno slao subraći u zatvoru da prežive i da se pomognu.⁵ A kad je đakon Lovro bio zatvoren, od njega se direktno tražilo da preda crkveno blago; on je odgovorio da će donijeti. Sutra se na sudu pojavio s mnoštvom siromaha i odrpanaca. Na pitanje: »Gdje je blago Crkve?«, odgovorio im je, pokazujući na svoju »pratnju«.: Oni su blago Crkve.«⁶ Time je zapravo rekao koja je najbolja i najčešća crkvena investicija.

Kroz sve razdoblje prvih kršćanskih vremena nisu svećenici imali nešto posebno svoje, nego su živjeli u zajednici od zajednice i za zajednicu. Niti je tko oskudijevao, niti obilovao, imao je ono najosnovnije za život. Međutim, poslije Milanskoga edikta (g. 313) kada je Crkva dobila više slobode, a povraćena su joj i neka imanja, nastala je i jedna druga praksa: svećenici su sve više odlazili na teren, posebno po selima da obraćaju pogane. Dobra su bila zajednička i kler se u gradovima okupljao oko biskupa: no i eskurentima je trebalo nešto osigurati, jer se nisu često vraćali kući. Oni su dobivali tzv. svoje »mesuræ« il »summulæ«.⁷

Osim toga, i klericima je bilo dozvoljeno baviti se nekim zanatom ili obavljati još neku djelatnost, da bi si priskrbili dovoljna sredstva za život.⁸ Jedino im je trgovina uvijek bila zabranjena, jer su trgovce često izjednačavali sa Židovima, a oni su uvijek bili gledani podozrivo kao »Bogoubojice«. Vrlo je zanimljiva i jedna homilija sv. Ivana Krizostoma koji potiče klerike da nešto i fizički rade: »Prioni uvijek uz neki ručni posao da te đavao uvijek nađe zauzeta. Ako su apostoli, a oni su

³ *Didascalia*, II. pogl. 34, 5.

⁴ A. Lury, *Les origines du droit pubbl. Eccl.*, Paris, 1902, str. 211.

⁵ *Usp. Epistolam VI*, PL 4, 246.

⁶ S. Ambrosius, *De officiis ministrorum*, Lib. 2, c 28, PL 16, 149.

⁷ Crf. M. J. Pinero Carrion, *La sustentation del clero*, Sevilla, 1963, str. 49.

⁸ »Veliki dio klera činili su svećenici koji nisu imali dovoljno svojih materijalnih sredstava: mali zemljoposjednici, zanatlije, trgovčiči, doseljenici, robovi. Prednost se davala onima koji su obavljali manualni rad na poljima i koji su imali zanat«. V. Rovera, *La questione economica del clero: i presbiteri a tempo pieno o a tempo parziale?* u »Problemi e prospettive di diritto canonico«, izd. Queriniana, Brescia, 1977, str. 250—251.

imali pravo živjeti od Evanđelja, radili vlastitim rukama, zašto se ne bi i ti morao bavati nekim poslom, makar onoliko koliko je potrebno za tvoje uzdržavanje.«⁹

No još uvijek se Crkva zauzima da klerici provode zajednički život. A to uključuje i odricanje i zajedništvo dobara. Već je naime papa Klement († 97), pišući jeruzalemskom biskupu naglasio da je zajedništvo poželjno za sve kršćane, ali za svećenike je obvezatno: »Zajednički život je svima potreban, braćo, a posebno onima koji žele nesebično vojevati za Boga. Potičemo da ne odstupate od apostolskih pravila, nego provodeći zajednički život... nastojite ispuniti ono što ste upoznali.«¹⁰ Sv. Jeronim, koliko se zauzimao za zajedništvo, toliko je naglašavao i jednostavnost klerika i njihov oslonac na Gospodina: »Gospodin je sudbina i dio klerika. A budući da je on (klerik) dio Gospodnji i Gospodina ima za dio, tako se treba i ponašati da on posjeduje Gospodina i da je on zaposjednut od Gospodina... Imajući hranu i odjeću, s time sam zadovoljan: siromašnog Krista ja, siromah, slijedim.«¹¹

I sve se Augustin u vremenu poslije obraćenja htio potpuno predati Kristu te je mislio da su zajedništvo i siromaštvo najuzvišeniji ideal, pa je to kao mladi biskup pokušao nametnuti svim klericima; ali ubrzo je uvidio da to ne ide jednostavno: rimski individualizam je bio i pre- više jak da bi mu se svi mogli suprotstaviti. Bilo je doduše klerika koji su samo naizvan htjeli biti siromašni i provoditi bilo kakvo zajedništvo, ali su srcem daleko stajali od toga. Oni su samo glumili. Stoga ovako mudri biskup zaključuje: »Tko bi imao što privatno, ili htio imati... neću im oduzeti (klerički) stalež, neka ostanu sami i sami žive. Volim ih imati i šepave, nego ih oplakivati mrtve.«¹²

Ova želja za osamostaljenjem imala je i velikih opasnosti: nekontrolirano rasipanje dobara s jedne strane i zanemarivanje drugih crkvenih potreba, posebno karitativnih s druge. Ne začuđuje stoga što je već na kalcedonskom koncilu (g. 451) određeno da svaka mjesna crkva mora imati ekonomu, upravo zato da čuva dobra i da ih pravedno raspodjeljuje: »Budući da se u nekim Crkvama crkvena dobra upotrebljavaju bez ekonomu, odlučujemo da svaka Crkva, koja ima biskupa, ima i ekonomu između svoga klera, a on će dijeliti crkvena dobra uz privolu svoga biskupa, a dijeljenje neka budu bez pristranosti.«¹³ Ovakva slična norma ponavljana je i od drugih sabora, a doprla je sve do današnjih dana, pa su je u bitnim crtama prihvatili i Kodeks iz 1917, i ovaj novi iz 1983.

Ipak, nije bilo jasnih načela kako i koliko dati kleriku, a koliko odvojiti za druge potrebe. Onda je pravedna dioba, kao slučajno, počela s jednom kaznom. Naime, papa Simplacije († 483), doznajući da je neki biskup

⁹ *Epistola* 4, 125, 11, prijevod s tal. iz BO, V.: *Storia della parrocchia*, izd. Dehoniane, Rim, 1988, str. 98.

¹⁰ C. 12 q. 1 c. 2. Papa navodi za to i jedan naravni motiv: »Kao što ne možeš dijeliti zrak ili sjaj sunca, tako ni ono što je svima darovano, nego to treba držati kao zajedničko.«

¹¹ C. 12 q. 1 c. 5 usp. također i C. 12 q. 1. c. 7.

¹² C. 12 q. 1 c. 10.

¹³ Mansi, 6, 1230.

Gaudencije prigrabio crkvena dobra sebi i da ih nemilosrdno rasipa, naređuje drugoj trojici biskupa da ga skinu, a s obzirom na dobra neka postupe ovako: »Od crkvenih prihoda i darova vjernika... njemu samo jedan dio pripada; dva neka se ostave za crkvu i siromahe, četvrti pak dio neka se podijeli pojedinačnim klericima.¹⁴ Međutim, ubrzo ova kaznena mjera posta i praksa, jer je već papa Gelazije († 496) prihvaća kao normalnu i ustaljuje podjelu svih crkvenih dobara na četiri jednaka dijela: biskupu, kleriku, siromasima, crkvi.¹⁵

Uz sav ovaj oprez i nastojanje Crkve da upravljanje i korištenje vremenitih dobara drži pod stalnom kontrolom i da ih stvarno usmjeruje na dobrobit, nisu manjkali prigovori, bilo sa strane pogana, bilo sa strane mlakih a škratih vjernika. Još u vrijeme sv. Augustina predbacivalo se općenito Crkvi da rado prima bogataša u svoje redove, kako bi se domogla njihovih dobara; no biskup im odgovara da ne znaju koliko muke, truda pa i novaca košta evangelizacija. A da je kršćanima stalo baš do para, tko bi ih natjerao da ih troše na takvo što.¹⁶

Ni sv. Ivan Zlatousti, borac protiv raskoši carskoga dvora u Carigradu, nije trpio neopravdane prigovore svećenicima, pa ih je ovako branio: »Pomislite, koliko je toga što su Židovi morali davati! desetine, prvine, opet desetine i opet desetine, pa žrtve, pa novac; a nije bilo onih koji su prigovarali da svećenici mnogo žderu... Oni (od vjernika) koji grade kuće i kupuju njive govore da ništa nemaju! No ako svećenike obuče nešto ljepše, i ima potrebnu hranu, ili si osigura poslugu, to nazivaju bogatstvom! Kažete, prije je bio siromah, a što sada ima, mi smo mu dali. Ma što petljate. Recite, zar je trebao ići okolo gol? Mogao je i on, da je htio, imati krčmu ili biti trgovac, i ništa mu ne bi manjkalo, ali nije htio, nego je drugo odabrao.«¹⁷ Stoga je razumljiva motivacija, koju opet iznosi Augustin da bi vjernike potakao na donošenje priloga: »Ako kasniš u davanju, griješiš, no mnogo je gore ako i ne daješ... Možda pitaš kome koristi što daješ Bogu? Ako vjeruješ, tebi koristi, ako sumnjaš u to, gubiš... Otkupi se, čovječe, dok si živ, otkupi se onim što imaš u rukama da te gorka smrt ne prevari pa da izgubiš i život i otkupninu!«¹⁸

2. Beneficij i patronat

Čini se da je prvotno oduševljenje i nesebičnost splasnula, a svećenici su se sve više prilagođavali načinu života kakav je postojao u Rimskom imperiju. A s obzirom na službenike carstva, vojnike i uglednike vladala

•

¹⁴ *Simplicii Papae Epist*, 3, PL 89, 37.

¹⁵ Usp. PL 59, 56.

¹⁶ Usp. S. Augustini, *Epistolarum classis* 3, PL 33, 808—809. Štoviše, Augustin potiče klerike da nesebično rade, ali i da traže od vjernika: »Braćo tražite što je potrebno za Boga, a ne što je potrebno za vašu osobu. Traži što je nužno, a vidjet ćeš kako je to malo, traži ono što redovno daju, a sebi uzmi samo onoliko koliko trebaš« (*Enarrati in psalmum* 147, PL 37, 1922).

¹⁷ *In epistolam ad Philip. Homilia* 9., PG 62, 251. (uzeo sam samo mali isječak govora, no vrijedilo bi ga cijelog pročitati i proučiti).

¹⁸ *Sermo* 277, PL 39 2267—68.

je svojvrсна praksa: svima njima se davao određeni posjed gdje su mogli pristojno živjeti, koristeći se obilato robovima, koji su bili besplatna a jaka radna snaga. Pod takvim se utjecajem nešto, ali u sasvim drugom obliku polako udomaćivalo u Crkvi. Bio je to sustav beneficija. Klerik je, primivši službu, uz nju dobivao i beneficij. Najčešće je to bio zemljišni posjed,¹⁹ a mogla je biti i neka zgrada, radionica, od čijih je prihoda njemu bila osigurana egzistencija. No kako iz beneficija izvući što veću korist, klerik se sam brinuo služeći se posjedom na način dobrog kućedomaćina.²⁰

Takav način osiguranja svećeničke egzistencije zbog sličnosti s rimskim dobio je ime beneficij, ali je razlika od rimske prakse i beneficija vrlo velika. Naime, rimski beneficijalac je postao zakoniti i trajni vlasnik svoga posjeda pa ga je mogao prodati, zamijeniti, ostaviti potomcima u nasljeđe. Dobiti beneficij za njih je značilo zakonito steći neki posjed. No klerik beneficijalac je dobivao beneficij samo na korištenje za period dok vrši službu, s kojom je beneficij povezan. Otuda se i razvilo načelo: *Beneficium propter officium*. Bilo da je korisnik premješten na drugu službu, bilo da je kažnjen pa je ne vrši, njegova prava na beneficij prestaju. Čak i onda kad je stekao još neku drugu službu, uz koju je spojen drugi beneficij, nikako nije mogao uživati obadva, nego je zadržavao samo jedan.

Osim toga iz beneficija kleriku su proizlazile tri obveze: a. prema poglavaru i narodu — da vrši savjesno povjerenu mu službu i da rezidira; b. prema beneficiju: da bdiye nad njim, čuva ga i razborito iz njega izvlači korist; c. da sav višak prihoda, koje ne potroši za svoje uzdržavanje, upotrebi u pobožne svrhe. A svemu ovome dodajmo i još jedan teret: dok je rimski beneficij imao robove za obradu, crkveni beneficijalac se morao brinuti tko i kako će mu obrađivati posjed.

U sjevernim zemljama Europe razvio se drugačiji sustav, tzv. patronat. Bilo je, već od početka srednjeg vijeka, bogatijih kršćana, posebno plemića i feudalaca, koji su očitovali svoju vjeru i na taj način da su podizali svetišta u blizini svojih dvoraca, a često i župne crkve u kojima bi njihovi podanici slavili redovitu liturgiju. Na neki je način to bila »privatna« crkva, a da bi mogao u njoj imati klerika dušobrižnika, mogao ga je dobiti samo od biskupa. Dakako da su se plemići pokazivali u početku vrlo velikodušni pa su preuzimali obvezu za takve klerike i osigurali im vrlo pristojno uzdržavanje. Takvom »dvorskom« kleriku nije više bio potreban nikakav beneficij, jer se gospodar za njega brinuo.

¹⁹ »Očito je da, počevši od 8. stoljeća, u zapadnoj Europi nastaje razdoblje čiste agrikulture: zemlja je jedini izvor prihoda i jedini uvjet bogaćenja«. E. Colagiovanni, *L'aspetto storico-giuridico nella trasformazione del beneficio feudale all'ufficio ecclesiastico ed ecclesiale*, Monitor Ecclesiasticus, 96/1971/399.

²⁰ »Rađanje beneficija u povijesti zahvaljujemo konkretnoj formi, koja je pronađena da bi se njom postiglo ono što bi služba morala ostvariti, tj. uzdržavati one koji ju vrše« (J. M. Pinero Carrion, *L'aspetto patrimoniale ed economico della trasformazione del beneficio nell' ufficio*, Monitor Ecclesiasticus, 96/1971/441). Isti autor dodaje: »Jedno je sigurno, vršenje službe je temelj za uzdržavanje« (ondje str. 440).

Crkva je u početku prihvaćala takve ponude, s jedne strane da pokaže svoju brigu za vjerski život, a s druge da surađuje sa svima onima kojima je stalo do dobra naroda. No budući da je to bio vazalski sustav, vrlo brzo se i klerike promatralo kroz takvu prizmu. Kraljevi, plemići, grofovi i feudanci sve su više tražili klerike koji će prije svega biti njima pokorni i vjerni.²¹ Time je sasvim uzdrman autoritet crkvenih poglavara i njihovo pravo da slobodno namještaju klerike na određene službe. Zapravo brzo je počela zloraba sa strane svjetovnih poglavara: oni su birali i namještali klerike. Tada je i nastao zlokuki pojam tzv. laičke investiture — uvođenja u posjed. Nikakvo čudo da su onda takvi klerici bili više na strani svojih gospodara, nego na strani duhovnih poglavara. Sve je to dovelo do spora između službene Crkve — Grgura VII. i cara Henrika IV. Slijedila je kazna i poniženje u Canossi (g. 1077), a tek se malo stišalo wormske konkordatom g. 1122. No i poslije toga će utjecaj vladara ostati vrlo velik, tako da je svaka materijalna pomoć Crkvi, što su je pružili, nosila sa sobom i stotine njihovih uvjeta, što poput bremena pritiskivaše njenu slobodu djelovanja.

I za beneficije i za patronate postojale su crkvene norme, kojih se u načelu klerik morao držati. Kao prvo Crkva je svoja vremnita dobra smatrala kao posvećena, pa je stoga osuđivala svaku zlorabu.²² Ona se brinula da klericima osigura dovoljna sredstva za život, ali ih je zato obvezivala, da slušaju i rade te da očevinu ostave rodbini ili razdijele siromasima. No ako je ipak zadrže, onda je vrijedilo načelo: neka im se ne daje crkvena pomoć,²³ tj. tko nije spreman odreći se svoga i razdijeliti, izgubio je pravo na naknadu sa strane Crkve. Zatim, u slučaju da je klerik iz bilo kojih razloga kažnjen ili otpušten iz službe, za poglavara su postojale dvije mogućnosti: staviti ga u samostan ili poslati rodbini, no uz njega je novom uzdržavatelju doznačivao i sva klerikova dobra, kako mu ne bi pridošli klerik bio na teret. U ovom vremenu zamrla je praktički i raspodjela crkvenih dobara na četiri dijela. Zapravo i beneficij i patronat već su od početka bili usmjereni na jednu od četiri poznate svrhe, pa prema tome nije ni bilo sve u istoj »kasi« da bi se onda dijelilo. Kod same fundacije znalo se u koju svrhu će se dobra trošiti.

U tom dugom povijesnom periodu vrijedila su još načela s obzirom na vremenita dobra u kleričkim rukama: a. Oni su bili oslobođeni od

•

²¹ »U epohi isključive zemljoradničke ekonomije međudnosi su bili specificirani tzv. komendacijom: polagala se zakletva vjernosti i pokornosti gospodaru, a podanik je time postao njegov 'homo fidelis'« (E. Collagiovanni, *L'aspetto storico giuridico...*, nav. dj. str. 401).

²² »Tko bi što oteo ocu ili majci, a još rekao da to nije grijeh, on je zapravo učesnik ubojstva. Naš je Otac bez sumnje Bog koji nas je stvorio, a naša je majka Crkva. Dakle tko od Krista ili od Crkve grabi novac, odnosi ili vatra, on je ubojica« (*Gracijanov dekret*, C. 12 q. 2 c. 6).

²³ Evo jedne vrlo stroge odredbe: »Oni koji se mogu uzdržavati dobrima rodbine, ako primaju ono što zapravo pripada siromasima, čine zaista sakrilegij, i takvi zbog zlorabe (abusus) jedu i piju svoju osudu« (*Gracijanov dekret*, C. 1, q. 2, c. 6).

poreza i državnih dažbina;²⁴ b. klerika je mogao namjestiti i ukloniti samo duhovni poglavar, a zato je i samo njemu polagao račun;²⁵ c. nakon ulaska u posjed niti je više mogao napustiti službu, niti je promijeniti bez pristanka poglavara; d. nije se smio baviti trgovinom.

Koliko god je kroz cijelo vrijeme srednjeg vijeka beneficij bio glavni prihod za uzdržavanje klerika, ipak nije bio i jedini. I Gracijanov dekret i mnogi drugi dekretalisti govore o desetinama kao i nekim drugim prilozima za potrebe crkve i svećenika. No praksa je ipak oslabila, tako da se u nekim krajevima posve ugasila. Ipak je i tridentski sabor odlučno pozivao da se ona sačuva, pa pozvao vjernike da u prinošenju desetina i darova budu velikodušni: »Potičemo sve zajedno i svakoga napose da budu nesebični u kršćanskoj ljubavi dužnosti prema svojim pastirima... da svojim darovima, što ih od Gospodina primiše, velikodušno pomažu svoje pastire, koji nad njima bdiju.«²⁶ Tako je Crkva željela sačuvati među vjernicima smisao za darivanje i za uzdržavanje svojih potreba (one četiri koje smo prije spomenuli), a uzdržavanje svećenika po pravедnosti spada na prvo mjesto. Bilo je to potrebno naglašavati i radi manjkavosti nekih beneficija i radi sve većih aktivnosti u društvu, što ih je Crkva preuzimala: karitativni rad, školstvo, misije. Samo ta tri područja iziskuju silna sredstva od zajednice vjernika.

No ne smijemo zaboraviti da je kroz cijeli ovaj period Crkva naglašavala i duh siromaštva te poticala svećenike na skromnost, pogotovo kada su se pojavili prosjački redovi koji su u početku bili pravi ispit savjesti višem kleru pa i svima onima koji nisu polagali trostruki zavjet. U početku su franjevci, dominikanci, isusovci i druge redovničke zajednice, koliko god su zauzeto radili na obnovi vjerskog života, osobno vrlo skromno živjeli, premda je njihov način apostolata sigurno zahtijevao velike materijalne pothvate. Šteta je samo što se i kod redovnika prvotni zalet i oduševljenje brzo ugasio pa se i među njima osjećao duh praktičnog materijalizma. Ovdje spominjem samo jednu žalosnu zgodu iz povijesti: nesporazumi između pape Ivana XXII. (1316—1334) i franjevca V. Ockhama i njegove redovničke zajednice, koja je stala na njegovu stranu. Redovnik je podučavao svoju subraću da oni »ništa ne posjeduju«, kao drugi klerici, nego samo »da trajno upotrebljavaju vremenita dobra«.

Ovo je ponukalo samog papu da odgovori i dadne svoje tumačenje; to je učinio u tri različite bule, gdje između ostalog piše: »Budimo iskreni, ovakva trajna upotreba jest i pravo posjedovanje, i to lijepo i dobro; fratri su prvi posjednici, i ja ih takvima proglašavam. Trajno korištenje, koje ne uključuje i posjedovanje, pa to je prava hipokrizija.«²⁷ Nakana

•

²⁴ »Određeno je... da svećenici od prihoda bilo desetina bilo priloga vjernika, bilo od zgrada, ili vrtova nikom drugom ne čine uslugu, osim Crkvi« (*Gracijanov dekret*, C. 23 q. 8 c. 25).

²⁵ »Treba da svakom župom upravlja klerik, kojega postavlja i za kojega se brine biskup« (*Gracijanov dekret*, C. 10 q. 1 c. 4).

²⁶ Trid. koncil, Sessio 25, de ref, c. 12 (*Canones et decreta Concilii Tridentini*, editio Romana repetita, Napulj 1859).

²⁷ Prijevod s talijanskog: D. Composta, *La Chiesa visibile*, izd. Vat. Tipografije, 1985, str. 45.

je papina bila naglasiti kada je prekoračen duh siromaštva, iako se ljudi služili nekim pravnim fikcijama. U praksi je to ipak puno jasnije, a narod koji ne pozna zakone, iz onog redovnog ponašanja lako zaključuje da li netko živi siromašno; ne treba ga puno uvjeravati. Svi klerici bi trebali narodu prednjačiti, a redovnici i narodu i drugim klericima.

U tome vidu treba promatrati i odredbe tridentskog sabora, koji proglašava obveznim te stare odredbe o kleričkom životu te ih odvraća od luksuza, zalaska u gostionice, kockanja i svih svjetovnjačkih poslova.²⁸ Za biskupa su odredbe još više naglašene: on mora biti primjer koji privlači, ali i poglavar koji neće dopustiti da mu se prigovori kako raskošno živi ili rasipa.²⁹ Isto tako, u duhu crkvene tradicije te koncilskih normi treba promatrati i jednu odredbu Benedikta XV, koja se odnosi na upotrebu suviška od beneficijalnih dobara: »Klerici beneficijalci svoje prihode, koji preteknu nakon njihova časnog uzdržavanja, a što ih prime od Crkve, neka podijele siromašnima i za druga pobožna djela, i ne mogu ih bez teškog grijeha potrošiti na zabave, igre i druge svjetovnjačke potrebe ili na rodbinu.«³⁰ Ova se odredba čini bliskom normi kan. 1473. u Kodeksu iz 1917, no ipak ga dvojako nadilazi: a. zato što rasipanje smatra smrtnim grijehom; b. zato što direktno zabranjuje pomaganje rodbine.

3. Kodeks kanonskog prava iz 1917.

Zbog mnoštva starih normi, koje su bile rasute po mnogim priručnicima i papinskim dokumentima, a prema njima se bilo teško ravnati, Crkva se početkom ovog stoljeća odlučila na izradu cjelovitog zakonika. Na to su je također poticali i novi civilni kodeksi. Kroz duže su razdoblje komisijski studirane stare odredbe, preinačivane i usklađivane, te je g. 1917. papa Benedikt XV. proglasio »Codex iuris canonici«, prvi cjeloviti zakonik latinske Crkve.³¹

Otišli bismo daleko, ako započnemo ozbiljnu studiju toga Kodeksa. Stoga ćemo se zaustaviti samo na onim najbitnijim kanonima, koji se tiču naše teme: uzdržavanje klerika i njihov stav prema vremenitim dobrima. Neki se kanoni važni za naše područje nalaze u Drugoj knjizi (108—214); ono što se tiče župnika određeno je u kan. 451—458, dok se na kanonike odnose kanoni 391—422. Ipak većina normi koje bi nas zanimale zapisane su u Trećoj knjizi »o beneficijima« (kan. 1409—1494) i »o vremenitim crkvenim dobrima« (kan. 1495—1551). Dakako, moramo uzeti u obzir i mnoge druge izvan ovih okvira.

²⁸ Trid. koncil, Sessio 22, nav. dj. str. 150.

²⁹ »Poželjno je da oni koji prime biskupsku službu... shvate da nisu pozvani na bogatstvo i vlastitu udobnost ili luksuz, nego na napore... zapovijeda da da oni budu zadovoljni skromnom odjećom i jednostavnom hranom... Posebno im se zabranjuje da od svojih i crkvenih prihoda pomažu rođake i članove obitelji« (ondje, str. 438).

³⁰ Benedictus XIV, *Opera omnia*, izd. Prati, 1844, sv. 11, str. 188.

³¹ Pravnici ovako definiraju Kodeks: »Kompleks zakona, koje je izdao zakoniti autor, kojima se određuje vanjski red Crkve i kojima se upravljaju akcije vjernika« (S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici*, 7. izd. Herder, Freiburg, 1960, str. 5).

Klerici su, po starom Kodeksu, uživali mnoge privilegije, među koje spada i tzv. »privilegium seu beneficium competentiae«, tj. pravo da primaju ono najnužnije za život, no zato su istaknute i njihove posebne obveze, a srž tih obveza je izražena u kan. 124: »Klerici moraju voditi svetiji život, i nutarnji i vanjski, a laicima krepošću i dobrim djelima davati primjer.«³² Ta se skromnost odnosi i na suzdržanije služenje vremenitim dobrima. Kodeks ih nadalje poziva da provode zajednički život, ako je to moguće (kan. 134), da se klonu onih igara u kojima se troši novac (kan. 138), zabranjuje im da se osobno ili preko drugih bave trgovinom (kan. 142).

S obzirom na način uzdržavanja treba istaći da je većina klerika imala svoj vlastiti beneficij. Naime, primivši sveti red, klerik je dobivao i neku crkvenu službu, a uz nju je bio beneficij povezan. Zapravo često je beneficij istican na prvo mjesto: on je obuhvaćao ova četiri elementa: a. svetu službu, b. pravo na prihode, c. kanonsko utemeljenje, d. trajnost. Dakako da je najvažnija sveta služba — officium sacrum — što proizlazi iz tako često ponavlanog aksioma onoga vremena »Beneficium propter officium«. A na koji je način bio osiguran beneficij, ovisilo je o pojedinim državama i povijesnim okolnostima.³³

Primivši dekret o imenovanju na službu, klerik je isticao pravo na beneficij (ius ad rem), a svečanim preuzimanjem službe — ulaskom u posjed, ustoličenjem — on je na neki način bio vlasnik dobra (ius in re), dokle god tu službu obavlja. Koliku je važnost Crkva predavala beneficiju vidi se i po tome što nije dopuštala osnivanje neke nove crkvene službe ako beneficijalni prihodi nisu dovoljni za uzdržavanje klerika (kan. 1415, p. 1). Time je željela potpuno osigurati egzistenciju svećenika. Jedina iznimka od toga je osnivanje župa, ako se razborito predviđa da će prihodi biti osigurani s druge strane (kan. 1415, p. 3).

³² S obzirom na komentar ovoga kanona dobro je zapamtiti što kažu poznati pravnici F. Wernz—P. Vidal: »Primjer klerika vrši na vjernike vrlo veliki utjecaj, i mnogi u njih upiru oči kao u ogledalo, te ih nasljeđuju« (*Ius canonicum*, De rebus, sv. III. izd. P. U. Gregoriana, Roma, 1934, str. 115).

³³ Osim samog posjeda nekretnina, od kojih je klerik mogao dobivati prihode, postojali su još ova 4 načina kojima se osiguravao beneficij za klerike: a. državna plaća na temelju sporazuma, radi toga što su države preuzele crkvene posjede (takva je praksa bila u Italiji, Španjolskoj, Argentini, Venezueli i nekim drugim zemljama latinske Amerike); b. dragovoljni doprinosi vjernika preko župa ili preko biskupije (SAD, Nizozemska, V. Britanija, Irska, Portugal, Francuska); c. crkveni porezi ili obvezatni doprinosi (Brazil, Meksiko, Ekvator, Kolumbija); u dvije zemlje te poreze ubire direktno država, a onda ih dostavlja mjesnim biskupijama (Njemačka i Austrija), u nekim drugim zemljama države samo bdiju nad tim porezima (Kanada, Honduras...). U Staroj Jugoslaviji klerici su beneficijalci, uz ono posjeda koji je pripadao službi, imali i tzv. »kongruu«, doličnu plaću. No nju su dobivali samo biskup, kanonici i župnici, Katehete po školama, bolnički i vojni kapelani vršenjem svoje službe zarađivali su redovnu plaću kao i drugi državni službenici. Ostali klerici nisu dobivali ništa. Za sjemenišne poglavare i profesore postojao je posebni tretman na temelju ugovora s Vladom. d. Štolarina je bio četvrti način uzdržavanja klerika, odnosno bolje bi bilo reći da je to bio »pomoćni« način, jer nikada nije štolarina bila dovoljna. Ona je neka nadopuna svakome od ona tri prethodna beneficijalna izvora.

No Crkva je u nekim stvarima bila i vrlo odlučna. Npr. nije dopuštala inkompatibilne — nespojive beneficije. Mogla bi pak nekada nastati sumnja da li su službe spojive ili nespojive, ali s obzirom na beneficije ovakva je odredba Kodeksa: »Nespojivi su oni beneficiji od kojih je svaki dovoljan za dolično uzdržavanje klerika.«³⁴ Nije dopuštala ni bogaćenje klerika. Stoga je, budući da je bilo bogatih beneficija, poglavar mogao nametnuti beneficiju obvezu plaćanja penzije,³⁵ zatim obvezu »katedratika« (kan 1504) i »seminaristika« (kan 1356), tj. odrediti mu da jedan određeni dio svojih prihoda dadne za potrebe centralnih ustanova i za sjemenište.

Ako se klerik želio zahvaliti na službu ili ju zamijeniti s nekom drugom, nije mogao zadržati prava na beneficije, koje je do tada uživao (usp. kan. 1486), no ni poglavar nije smio prihvatiti zahvalu ako nije s druge strane osigurao kako će klerik živjeti (kan. 1484). I odredba kan. 1480. je vrlo pravedna: prilikom smjene na službi svaki klerik je dobivao svoje »pro rata parte«, tj. onoliko je prihoda dobio koliko je vremena služio (sav godišnji prihod se dodijelio i doznačivao svakome od njih prema vremenu kada je bila »smjena«).

Budući da se beneficijem zadovoljavala pravičnost prema kleriku kao radniku u Vinogradu Gospodinjem, teret uzdržavanja spadao je na poglavara. Stoga ako je zaredio svećenika, a da mu nije odredio titul — službu, morao je preuzeti obvezu uzdržavanja kroz cijeli njegov život iz nekih drugih fondova (kan. 979). Pa čak i da je npr. klerik iz bogate obitelji ili da sam ima privatnih dobara dovoljno za uzdržavanje i da je sklopio s poglavarem pismeni ugovor da mu ništa ne treba, ugovor nema nikakve pravne vrijednosti, obveza uzdržavanja ostaje na poglavaru (kan. 980, p. 3). Djelomična iznimka od ove odredbe bili su klerici u misijama i u biskupijama koje su spadale pod Kongregaciju »Propaganda Fide«. Oni su ređeni na titul »servitii dioecesis« (kan. 981, p. 1); no i njima je ordinarij morao osigurati dovoljnu pomoć za doličan život.

Računajući, međutim, s ljudskim slabostima, a na temelju bogatog povijesnog iskustva, Crkva je u Kodeksu iz 1917. morala odrediti i neke stroge mjere koje se tiču korištenja vremenitih dobara sa strane klerika. Jedna od tih mjera je i restitucija — nadomira. Obvezivala je klerika: a. koji je prouzrokovao štetu na crkvenom beneficiju (kan. 1258); b. koji je povećavao crkvene takse;³⁶ c. koji nije čuvao rezidenciju;³⁷ d. koji nije

³⁴ Kan. 1439, p. 2. Ova je odredba zakona »lex inhabilitans«, tj. ako bi poglavar dekretom i spojio takve dvije službe, imenovanje je nevaljano (usp. kan. 11 i 1529).

³⁵ Penzija se odnosila samo na uzdržavanje klerika koji je ranije obnašao tu službu, a uvjeti pod kojima se određivala bili su: a. trebalo je odrediti u samom dekretu imenovanja na službu; b. morao je postojati opravdan razlog; c. moralo je kleriku ostati dovoljno za vlastite potrebe; d. penzija nije smjela biti stalna — in perpetuum, nego samo dok je na životu prethodni beneficijalac. Jasno, ako klerik nije prihvaćao ovu obvezu, nije morao prihvatiti ni tu službu.

³⁶ Kan. 463, p. 2: »Oni koji više traže, obvezni su na restituciju.« Štoviše, bilo je to često razlog i za strogu kaznu: »Ako župnik uobičajene i zakonito odobrene takse povećava ili preko njih još što traži, neka se kazni novčanom kaznom, a onaj koji to ponovo čini neka se suspendira od službe ili ukloni prema težini prekrašaja, osim što ga se obveže na restituciju za ne-

molio brevijar.³⁸ Time se zapravo poticalo klerika da u vršenju službe bude savjestan, a ako to nije išlo iz nekih uzvišenih motiva, onda je ova »ljekovita« mjera — oduzimanje dijela prihoda — mogla biti upozorenjem. Druga je mjera bila kažnjavanje simonije. Znamo joj biblijski korijen i odakle joj ime (Dj 5, 1-11), no nažalost Crkva je kroz svu povijest nije mogla iskorijeniti. Doduše ona je dobila drugu konotaciju i obično se definira: »Smišljena želja kupovanja ili prodavanja duhovnih vrijednosti za materijalne« (kan. 727). Simonija se mogla počiniti u primanju i zamjeni beneficija, a uz simoniju su se mogli podijeliti i klerički redovi, pa čak i oni najviši. Zbog toga su i neke kazne vrlo stroge — sve do izopćenja.³⁹

Kad govorimo o Kodeksu iz 1917, treba se makar malo dotaknuti i pitanja suviška od beneficijalnih dobara. Naime kan. 1473. ovako glasi: »Iako beneficijal ima druga nebeneficijalna dobra, slobodno se smije služiti dobrima beneficija, koji su mu potrebni za uzdržavanje.« Ova odredba, koliko god se činila pravednom, protivna je crkvenoj praksi prvih stoljeća a nekako i samom duhu beneficijalnih normi.⁴⁰

Doduše, isti kanon u drugom dijelu dodaje da su beneficijalci obvezni suvišak koji im pretekne nakon uzdržavanja dati u pobožne svrhe. Ali, ovdje se nameće nekoliko pitanja, na koja Kodeks nije dao odgovora: a. što je uopće suvišak; b) koliko treba za dolično uzdržavanje; c) tko nadgleda da li klerik ima suviška i koliko i da li ga predaje i kome; d. kakve su sankcije ako to ne čini? Ni jednu od ovih stvari Kodeks nije riješio, tako da je zapravo ostalo sve na vlastitoj uvidavnosti svakog pojedinca. Čini se da je Crkva ovom normom bila odstupila od evanđeoske prakse a približila se svjetovnom pravu u poimanju privatnog vlasništva. No vidjet ćemo, drugom zgodom, koliko je napora uložio i Koncil i novi Kodeks da se opet vratimo biblijskim i otačkim idejama.

PRISTS AND TEMPORARY GOODS

Summary

In this part of discussion the point of question is about material position of prists and about viewpoint of Church toward suport of prists. The author gives historical review of it question in the begining of Church, in the Middle Ages.

•
pravedno prisvojeno« (F. Cappello, *Summa iuris canonici*, sv. 2, Romae, 1939, str. 71.

³⁷ Kan. 2381: »Tim samim što nije rezidirao neka mu se oduzmu svi prihodi njegova beneficija u onolikoj mjeri koliko je bio odsutan i neka se predaju Ordinariju.«

³⁸ Kan. 1475: »Ako nije bio ničim spriječen da izmoli kanonske časove, neka ne uzima prihode prema tome koliko ih je ispustio, i neka ih preda crkvenoj blagajni, sjemeništu ili razdijeli siromasima.«

³⁹ Usp. kan. 1445, 1446, 1486, br. 4, 1488, p. 1, 2391.

⁴⁰ Studioznu doktorsku radnju o problemu ovoga kanona napisao je D. FAL-TIN, pod naslovom *De obligatione imponendi fructus beneficij superfluos pro pauperibus aut piis causis*, P. U. Lateranensis, Romae, 1963.